

KANSAINVÄLISTÄ DIALOGIA

RAFFAELLA BACCOLINI JA HANNA SAMOLA

Keskustelu dystooppisesta nykykirjallisuudesta

Raffaella Baccolini vieraili Tampereella heinäkuussa 2016 Finncon-tapahtuman akatemiseena kunniapuhujana. Baccolini on tutkinut utopia- ja dystopiakirjallisuutta ja perehtynyt erityisesti kriittisen dystopian alalajiin, nuortenkirjallisuuden dystopioihin sekä sukupuolen, muistamisen ja vastarinnan teemoihin dystopiakirjallisuudessa. Tampereella hän puhui dystooppisista nuortenkirjoista. Baccolini on toimittanut yhdessä Tom Moylanin kanssa teokset *Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination* (2003) ja *Utopia Method Vision: The Use Value of Social Dreaming* (2007) sekä Delia Chiaron kanssa teoksen *Gender and Humor: Interdisciplinary and International Perspectives* (2014). Tällä hetkellä Baccolini työskentelee Bolognan yliopistossa englanninkielisen kirjallisuuden professorina. Haastattelin Baccolinia Finncon-tapahtuman yhteydessä.

Samola: Miksi dystopia on tällä hetkellä niin suosittu laji erityisesti nuortenkirjallisuudessa?

Baccolini: Yksi selitys nuortenkirjallisuuden dystopioiden suosiolle on se, että dystopiat ovat viihdyttävää luettavaa toisin kuin monet perinteiset utopiat. Valitettavasti viihdyttävyyden saattaa johtaa siihen, että teoksia ei oteta vakavasti. Nuortenkirjojen seikkailukohtaukset ja mukaansa tempaavat juonet saatetaan sivuuttaa mielikuvituksen lentona.

Dystopiat ovat nykyään suosittuja myös siksi, että ne kertovat tämänhetkisestä tilanteestamme. Meistä jokainen elää jonkinasteisessa dystopiassa: meitä pommitetaan dystooppisilla kuvilla ja kulttuurituotteilla. Elämämme ei välttämättä ole yhtä brutaalista tai äärimmäistä kuin fiktiohenkilöiden elämä, mutta aikamme on dystooppinen. Marge Piercy on tarinankerrontaa ja menneisyyttä luonnehtiessaan tiivistänyt sen, mitä ajattelen kirjallisuudesta ja dystopioista: "Lapsena huomasin, että historia sellaisena kuin se minulle opetettiin ja tarinat, joita minulle kerrottiin, eivät saaneet minua valtaansa. Aloin parannella niitä ja olen jatkanut työtäni tähän päivään asti. Haluan paikallistaa itsemme aikajanelle niin, että voimme olla aktiivisia historiassa. Tarvitsemme menneisyyttä

johdattamaan meitä. Jokaisen vallankumouksen jälkeen historia kirjoitetaan uudelleen, ei vain kiihkomielisyyden vuoksi, vaan koska historia on muuttunut. Se, mitä kuvittelemme tavoittelevamme, määrittää sen, minkä näemme toteuttamiskelpoisena toimintana. Toiminta puolestaan tuottaa toivomamme tulevaisuuden ja ehkäisee pelkojemme toteutumisen.” (Piercy 1994: 1–2.)

Samola: Olet kirjoittanut kriittisistä dystopioista, jotka yhdistävät utopian ja dystopian elementtejä. Kriittiset dystopiat eroavat esimerkiksi George Orwellin, Jevgeni Zamjatinin ja Aldous Huxleyn kirjoittamista klassisista dystopioista siinä, että niissä on mukana toivon elementtejä. Onko kriittinen dystopia edelleen suosittu dystopian alalaji? Oletko havainnut jotakin toista uutta dystopian tai utopian alalajia?

Baccolini: Kriittinen dystopia on edelleen suosittu laji. Siitä on valitettavasti tullut muodikas, erityisesti nuortenkirjallisuudessa Suzanne Collinsin *Nälkäpeli*-trilogian valtavan menestyksen jälkeen. Samanlainen ilmiö nähtiin vampyyritarinoiden kohdalla muutama vuosi sitten. Sen vuoksi nykyään kirjoitetaan paljon kaupallisia dystopioita, joista puuttuvat lajille tyypilliset poliittiset merkitykset.

En osaa sanoa, onko uusia alalajeja kehittynyt, mutta osa teemoista on epäilemättä enemmän esillä kuin toiset. Jälkiapokalyptisten maailmojen kuvausten rinnalla ovat yleistyneet ympäristöaiheet sekä teknologisesti kontrolloitujen yhteiskuntien kuvaukset. Myös nuorille aikuisille suunnattujen dystopioiden määrä on kasvanut räjähdysmäisesti, kun taas harva kirjailija on jatkanut utopioiden julkaisemista – vain Kim Stanley Robinson tulee mieleeni. Yksi ajankohtainen ja kiinnostava utopia-teos on Alexandra Brodskyn ja Rachel Kauder Nalebuffin toimittama *The Feminist Utopia Project: Fifty-Seven Visions of a Wildly Better Future* (2015).

Samola: Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat toistuvia teemoja dystopiakirjallisuudessa. Oletan, että teeman yleisyys johtuu siitä, että seksuaalisuus on yksi ihmisen yksityisimmistä alueista. Kontrolloimalla seksuaalisuutta hegemoninen järjestelmä tunkeutuu yksilöiden henkilökohtaisimmalle alueelle. Oletko samaa mieltä?

Baccolini: Olet oikeassa sanoessasi, että seksuaalisuutta kontrolloimalla valtajärjestelmä valloittaa yksilöiden henkilökohtaisimmat osat, mutta dystopiateokset ovat osoittaneet, että seksuaalisuutta kontrolloidaan erilaisin tavoin: seksuaalisuudesta tehdään joko täysin vapaata tai sitä rajoitetaan. Ensin mainitusta esimerkki on Huxleyn *Brave New World* (1932) ja jälkimmäisestä Orwellin *Nineteen Eighty-Four* (1949). Kun hallitus puuttuu seksuaalisuuteen, vapautta on jäljellä hyvin vähän. Sukupuolisuuden ja ruumiin kontrolloiminen kohdistuu erityisesti naisiin. Riippumatta siitä, rajoitetaanko vai kannustetaanko seksuaalisuutta totalitaarisessa yhteiskunnassa, naisten vartalot ilmaisevat miespäähenkilöille kumouksellisuutta ja melko perinteistä näkemystä sukupuolten välisestä suhteesta. Toisaalta naisruumis on kiistanalainen alue, jonka ympärillä taistelu naisemansipaatiosta ja itsemääräämisoikeudesta jatkuu.

Samola: Joskus dystopiakirjallisuutta lukiessani dystopia alkaa vaikuttaa konventionaaliselta lajilta. Suljetut yhteiskunnat, valvonta, kapinalliset päähenkilöt, kielletty rakkaus, lukemisen ja kirjoittamisen rajoittaminen sekä monet muut teemat ja motiivit toistuvat dystooppisessa fiktiossa.

Baccolini: Kyllä, mutta tuolla tavalla voi luonnehtia mitä tahansa genre-fiktioksi kutsuttua, esimerkiksi salapoliisiromaaneja, sekä suurinta osaa postmodernia fiktiota. Mielenkiintoinen seikka minusta on kuitenkin se, miten konventiot muuttuvat ja miten niitä mukaillaan, kuten kriittisissä dystopioissa. Konventioiden mukaileminen on keino suhtautua kriittisesti traditioon ja sen välittämiseen.

Samola: Mainitsit Finncon-esityksessäsi, että tarinoiden kertominen ja lukeminen, lukutaito ja muisti ovat yleisiä teemoja ja topoksia nuortenkirjallisuuden dystopioissa. Lukeminen ja muistaminen voivat toimia vastarinnan keinoina näissä dystopioissa. Lukutaito ja muisti ovat suuria teemoja myös dystopiaperinteessä, esimerkiksi Ray Bradburyn, Margaret Atwoodin, George Orwellin ja monien muiden teoksissa. Näkisin niin, että lukutaidon rajoittaminen on kätevä keino kontrolloida yksilöitä heikentämällä heidän mahdollisuuksiaan tiedonsaantiin. Tietämättömiä on helppo hallita. Onko sinulla jotakin muuta selitystä tämän aiheen suosiolle?

Baccolini: Luku- ja kirjoitustaito sekä muisti toimivat vastarinnan keinoina, kuten mainitsit, ja niiden rajoittaminen on osa ihmisten kontrolloimista. Lukemisen teema tuo oman lisänsä lajiin, koska se liittyy toimijuuteen. Lukemalla kirjoja emme pelkästään inspiroidu ajattelemaan sitä, minkä juuri luimme ja siten artikuloimaan toiveitamme, mutta myös toimimaan niin, että voimme alkaa rakentaa parempaa tulevaisuutta. Kuten tunnettua, muisti on tiiviisti yhteydessä käsitykseemme itsestämme: kuten kreikkalaiset tiesivät, muistinsa menettänyt kadottaa itsensä. Nykydystopioissa muisti on keskeinen tekijä, kun henkilöt luovat vastakertomuksia hegemoniselle vallalle.

Samola: Mihin aiheeseen dystopiatutkijan kannattaisi seuraavaksi tarttua?

Baccolini: Mielestäni mikä tahansa, joka auttaa meitä ymmärtämään maailmaa, jossa elämme, on arvokas lukemisen ja tutkimisen kohde. Tässä historian vaiheessa kannattaa mielestäni tutkia muuttoliikettä ja sitä, miten sen ymmärrämme. Postkoloniaaliset aiheet, rotu ja luokka ovat tärkeitä tänäkin päivänä. Myös terrorismi on aihe, johon tulisi kiinnittää huomiota. Minusta on esimerkiksi kiinnostavaa tutkia, miten 11.9.2001 tehtyihin terrori-iskuihin sekä niihin yhdistettyihin tapahtumiin on reagoitu ja miten niitä on käsitelty. Toinen tärkeä tutkimuskohde on ilmastonmuutos. Dystooppisen fiktion kiinnostava aspekti on myös sen herättämät tunteet: vaikka pelko ja kauhu aina mainitaan, Saija Isomaan tutkimat dystopioihin yhdistetyt tunteet ja affektit ovat mielestäni erittäin kiinnostavia tutkimuskohteita.

Samola: Tom Moylan mainitsee *Dark Horizons* -teoksen (2003: 135–136) artikkelissaan “‘The moment is here... and it’s important’: State, Agency, and Dystopia in Kim Stanley Robinson’s *Antarctica* and Ursula K. Le Guin’s *The Telling*”, että korporaatit ovat ottaneet kontrolloivan valtion roolin 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun dystopioissa. Konsumerismi on yleinen teema nykydystopioissa. Oletko havainnut uusissa dystopia-teoksissa muita suuria teemoja tai kontrolloivia järjestelmiä?

Baccolini: Kuten aiemmin mainitsin, internet voi olla valvonnan väline. Sosiaaliset mediat ovat kaksijakoisia vallan lähteitä: toisaalta vapauttavia ja yhteisiä, mutta toisaalta kontrolloivia ja manipulatiivisia. Niiden käyttö voi olla ongelmallista, jos ajatellaan trollauksen ja vihapuheen väkivaltaisuutta. Monet uudet romaanit, joita olen tutkinut, pureutuvat tähän aiheeseen, kuten Cory Doctorowin *Little Brother* (2008) ja Dave Eggersin *The Circle* (2013).

Samola: Ilmastonmuutos ja ympäristökatastrofit ovat merkittäviä teemoja suomalaisissa nykydystopioissa. Teoksissa kuvataan, miten tulvien ja merenpinnan nousun takia monet kaupungit ovat peittyneet veden alle, kun taas osa maapallon alueista kärsii vesipulasta. Näissä dystopioissa pohjoiset alueet ovat yhä asuttuja, koska niiden vesi ei ole saastunut ja niiden lämpötila on siedettävä. Pohjoinen luonto ja ilmasto ovat vaikuttaneet pohjoismaiseen dystopiakirjallisuuteen. Onko sinulla mielessäsi joitain muita alueellisia erikoisuuksia dystopiakirjallisuuden kentällä?

Baccolini: Tämä suomalaiseen dystopiakirjallisuuteen liittyvä teema on erittäin kiehtova. Ilmastonmuutoksen herättämän laajan huolen vuoksi teema on leviämässä myös muissa maissa kirjoitettuun kirjallisuuteen.

Yksi ajankohtainen piirre italialaisessa tieteisfiktiovisissä ja dystooppisissa elokuvissa on huumori, joka on luonteenomaista “commedia all’italianalle”. On kiinnostavaa yrittää huomata paikallisia erityispiirteitä eri maiden dystopiakirjallisuuksissa, ja odotan innolla tällaisia erityispiirteitä käsitteleviä tutkimuksia.

Samola: Mitä tutkit tällä hetkellä? Dystopioita vai jotakin aivan muuta. Mainitsit minulle kirjastoprojektin, voisitko kertoa siitä lisää?

Baccolini: Minulla on tällä hetkellä erilaisia projekteja, joista suurin osa liittyy dystopiatutkimukseen ja sukupuolikysymyksiin. Viimeistelin juuri artikkelin “Feminine Weakness and Restored Masculinities in Post-9/11 Science Fiction Cinema”, joka käsittelee yhdysvaltalaisen tieteisfiktiovisien elokuvien esittämää kuvaa 11.9.2001 tapahtumista. Sukupuoliroolit ovat näissä elokuvissa perinteiset ja konservatiiviset, mikä johtuu yrityksestä selviytyä tapahtumasta. Naiset esitetään pelastettavina, ja elokuvat toisintavat perinteistä käsitystä maskuliinisuudesta. Tutkin edelleen myös nuortenkirjallisuuden dystopioita ja aion kiinnittää huomioni sukupuolen tematiikkaan nuortendystopioissa.

Osa projekteistani ei liity utopiatutkimukseen. Olen kirjoittanut vastamuistojuhlita (engl. counter-commemoration). Vastamuistojuhlilla

tarkoitin tapoja, joilla eri yhteiskunnissa muistetaan väkivaltaisia historiallisia tapahtumia tuomitsemalla ne sen sijaan, että ne hyväksyttäisiin. Vastamuistaminen on siis vastarinnan ja kiistelyn keino, joka haastaa vakiintuneen näkemyksen siitä, miten menneisyyttä pitäisi tulkita ja muistaa.

Työstän myös projektia nimeltä ”Gender Library”, minkä vuoksi minua kiinnostavat eri maiden kirjastot. Halusin vieraila Tampereen Lastenkirjainstituutissa, mutta en ehtinyt. Minun täytyy siis palata Tampereelle! Projektiin liittyy tuleva lasten- ja nuortenkirjallisuuteen keskittyvä konferenssi Literature, Translation, and Mediation by and for Children: Gender, Diversity, and Stereotype (25.–27.10.2017, <http://www.irscl.com/news/?p=806>).

Samola: Kun kerroit esitelmässäsi M. T. Andersonin romaanista *Feed* (2002), viittasit Jack Zipesin väitteeseen, jonka mukaan ihmiset tarvitsevat utopia- ja dystopiakirjallisuutta. Mitä Zipes tällä tarkoittaa?

Baccolini: Zipes mainitsee, että elämme ongelmallisia aikoja. Hän esittää, että tarvitsemme utooppista ja dystooppista kirjallisuutta nykypäivänä enemmän kuin koskaan aiemmin. Uskon hänen tarkoittavan sitä, että tarvitsemme kirjallisuutta, joka panee meidät ajattelemaan ja reagoimaan siihen, mitä maailmassa tapahtuu. Sekä utopia- että dystopiakirjallisuus ovat riippuvaisia historiallisesta tilanteesta, jossa ne on kirjoitettu. Ne auttavat meitä ymmärtämään aikaamme ja ennen kaikkea – toivottavasti – myös reagoimaan aikamme ilmiöihin ja toimimaan.

KIRJALLISUUS

- Moylan, Tom 2003: “The moment is here... and it’s important’: State, Agency, and Dystopia in Kim Stanley Robinson’s *Antarctica* and Ursula K. Le Guin’s *The Telling*”. In Tom Moylan and Raffaella Baccolini (eds.), *Dark Horizons. Science Fiction and the Dystopian Imagination* pp. 135–155. New York and London: Routledge.
- Piercy, Marge 1994: “Telling Stories about Stories”. In Lyman Tower Sargent (ed.), *Utopian Studies* 5 (2): 1–3 (1994), pp. 1–3. University Park, Pennsylvania: Penn State University Press.